

daad en gedachte

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN
VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

24ste JAARGANG, NUMMER 11, NOVEMBER 1988

DAAD EN GEDACHTE

Bij elke bijzondere handeling gaat het denken aan het doen vooraf. Bij het handelen van klassen of massa's blijkt de betekenis van het handelen pas achteraf. Hier gaat de daad vooraf aan het begrip.

Theo Maassen

ORGAAN GEWIJD AAN DE PROBLEMEN VAN DE ZELFSTANDIGE ARBEIDERSSTRIJD

GEEN VASTE ABONNEMENTSPRIJS

DE UITGAVE ZAL WORDEN BEKOSTIGD UIT
VRIJWILLIGE BIJDRAGEN

Redactie en administratie:
Schouw 48-11
8232 BD Lelystad
Postgiro 30 76 95

Boekbespreking

DE VAKBOND MAAKT DE BESTUURDER MITS DIE VOOR BESTUURDER IN DE WIEG IS GELEGD

Wie met onze opvattingen ook maar enigszins vertrouwd is weet, dat wij het optreden van de vakbeweging in het algemeen en van deze of gene vakbond in het bijzonder, nodit verklaard hebben uit de opvattingen of de persoon van de betrokken bestuurders. Niet de bestuurder maakt de vakbond, zo hebben wij altijd betoogd, maar het is omgekeerd de vakbond die de bestuurder maakt. De juistheid van deze zienswijze is ons nog weer eens duidelijk bevestigd door de lezing van het boek dat Herman Verbeek geschreven heeft over 'Cees Schelling van de voedingsbond' ¹⁾. Alleen heeft de lektuur ervan de behoefte doen ontstaan aan onze zojuist nog weer eens neergeschreven stelling een kleinigheid — zij het een belangrijke kleinigheid — toe te voegen: de vakbond maakt inderdaad de bestuurder, maar slechts diegene die, getuige zijn mentaliteit, voor bestuurder in de wieg is gelegd.

Het is al weer vier jaar geleden dat het geschrift van Herman Verbeek het licht zag, maar we hebben er eerst zeer onlangs kennis van kunnen nemen. Zelden kregen we een tekst onder ogen, die wij dermate zwak vonden en dermate tegenstrijdig en die ons dienovereenkomstig teleurstelde. Om met het laatste te beginnen: de reden van onze teleurstelling is natuurlijk niet deze, dat de auteur Verbeek of de man over wie er gesproken wordt of die zelf aan het woord komt andere opvattingen huldigt dan wij er op na houden. Teleurgesteld zijn wij doordat er met de in het boek verkondigde opvattingen — voor zover daarvan dan sprake is — zo weinig valt aan te vangen, dat ze vaak niet meer zijn dan kretologie, dat ze hetzij niet door een analyse worden onderbouwd, hetzij in tegenspraak met beschreven praktijken, hetzij buitengewoon vaag en vrijblijvend zijn.

Het boek is uitermate rommelig samengesteld. Nu eens is de schrijver ervan aan het woord, dan weer is het Cees Schelling. Dat zou op zichzelf geen bezwaar zijn, indien dat maar steeds even duidelijk was. Soms is die duidelijkheid er wel, maar vaak genoeg ontbreekt ze en dat maakt het lezen van de tekst er niet gemakkelijker op. Tegen die gedeelten die kennelijk uit de koker van Verbeek stammen of meer bedoeld zijn om economische en politieke achtergronden te schetsen, hebben wij het grote bezwaar, dat ze meer

1) Herman Verbeek, *Cees Schelling van de voedingsbond*, Groningen 1984, 256 blz.

een opsomming van feiten dan een verklaring der maatschappelijke ontwikkelingen zijn. En dan nog wel een uiterst eenzijdige opsomming, een waarin bijvoorbeeld de ontwikkeling van de klassenstrijd en de daarin opgetreden veranderingen nauwelijks, om niet te zeggen in het geheel niet, aan bod komen.

Wat wij hier ten aanzien van de door Verbeek geschreven passages opmerken, is niet-tegenstaande de schijn van het tegendeel evenzeer van toepassing op die gedeelten waar Cees Schelling sprekend is ingevoerd ²⁾. Zeker, daar wordt wel over de strijd van de arbeiders of over 'de arbeidersbeweging' gepraat, maar onder het eerste wordt nooit iets anders verstaan dan het optreden van de vakbonden en met 'de arbeidersbeweging' bedoelt Schelling nooit iets anders dan de traditionele oude arbeidersbeweging. Nu zou dat laatste op zichzelf gerechtvaardigd zijn indien daarmee het onderscheid tot 'de beweging der arbeiders' werd benadrukt. Maar 'de beweging der arbeiders', de zelfstandige arbeidersstrijd buiten de vakbond om, door de vakbeweging veroordeeld en zoveel mogelijk belemmerd, komt bij Schelling al evenmin voor als bij Verbeek.

Ter illustratie: op blz. 61 prijkt een overzicht van de arbeidsconflicten in Nederland van 1946 tot en met 1982. Het is het gebruikelijke overzicht zoals men dat in alle officiële statistieken aantreft en waarvan wij meer dan eens hebben opgemerkt dat het niet volledig is. Wat in het hier besproken boek de bedoeling van deze tabel is, of die bij een uiteenzetting van Verbeek hoort of bij een betoog van Schelling blijkt uit de tekst niet, is volstrekt onduidelijk. De tabel hangt als los zand bij de tekst. Er wordt praktisch in het geheel niet naar verwezen. We zeiden bepaald niet voor niets, dat het boek rommelig is. De reden echter dat wij hier deze statistiek vermelden is deze, dat daarin in het geheel niet wordt aangegeven welke staking 'wild' was en achter welke de een of andere bond stond. Het onderwerp 'wilde' stakingen schijnt taboe te zijn geweest.

Hiermee zijn we dan gekomen tot het punt waarop op de inhoud van het boek nader moet worden ingegaan. Welnu, wat in de eerste plaats moet worden geconstateerd is dit, dat men bij vluchtige kennisneming van de tekst van Cees Schelling een indruk krijgt, die bij nauwkeuriger lezing niet blijkt te kloppen. Hij lijkt aanvankelijk een man te zijn die — als landarbeiderszoon geboren — in zijn hart en in zijn denken altijd arbeider is gebleven. Geeft hij niet telkens weer blijk van zijn sympathie voor en zijn medeleven met zijn oorspronkelijk milieu? Spuut hij niet regelmatig zijn kritiek op de huidige samenleving? Spreekt hij niet onomwonden zijn afkeer uit van politici van zowel 'links' als 'rechts'? Toont hij zich niet voortdurend een tegenstander van uitbuiting, maatschappelijk onrecht en onderdrukking?

Ons antwoordt luidt, dat dit alles maar zeer betrekkelijk en slechts binnen zeer bepaalde grenzen waar is en dat wij juist de hier bedoelde passages — om het zacht te zeggen — met wel zéér gemengde gevoelens hebben gelezen.

Natuurlijk, Schelling die in Klaaswaal op de Zuidhollandse eilanden als negende kind in een landarbeidersgezin het levenslicht aanschouwde, op jeugdige leeftijd al als landarbeider mede de kost moest helpen verdienen, leerde aan den lijve wat uitbuiting is en wat het zeggen wil om als arbeider te worden geboren. En desondanks: waar hij in het boek van Verbeek aan het woord komt en van maatschappelijke toestanden en verhoudingen rept, daar doet hij dat met de stem van een vakbondsmann, daar geeft hij blijk van een vakbondsvisie, daar dient datgene wat hij zelf heeft doorleefd nooit of te nimmer tot iets anders dan tot het versterken van de vakbondsmythe. Cees Schelling, zo alleen kan de konklusie luiden wanneer men het boek uitgelezen heeft, mag ooit arbeider g e w e e s t zijn,

2) Het kan bijna niet anders of Verbeek, die z'n boek schreef aan de hand van een uitgebreide reeks van interviews, moet gebruik hebben gemaakt van een bandrecorder. De uitwerking van de gesprekken heeft geleid tot de grootst mogelijke hoeveelheid nadelen die een letterlijke weergave van het gesproken woord nu eenmaal oplevert.

hij is het bepaald niet, hij is het niet meer en hij is het sinds lang niet meer. Hij is het niet door zijn functie en door zijn maatschappelijke positie. En dat hij het niet meer is komt, doordat het leergierige jongetje Cees Schelling, die het prijzenswaardige verlangen had om het 'waarom' van de dingen te kennen, in de allereerste plaats toch wel bezeten was, zo verklaart hij zelf, van de begeerte om 'hogerop te komen'. Dat streven heeft hem, hoe zou het anders kunnen, verwijderd van zijn klasse. En die verwijdering, die hij juist als vakbondsman hardnekkig poogt te ontkennen of te verbergen, is oorzaak dat men hem telkens weer betrapten kan op niet geringe tegenstrijdigheden. Over die tegenstrijdigheden aanstonds meer. Hier is het thans de plaats om vast te stellen, dat het zijn streven om hogerop te komen is geweest waardoor hij zich een weg naar de vakbewegingstop heeft kunnen banen. Hij was niet voor doodgewoon arbeider of voor doodgewoon vakbondsman in de wieg gelegd en juist daardoor kon de vakbeweging hem tot bestuurder vormen.

Wat nu de tegenstrijdigheden betreft, er zijn er vele. Waar Schelling aan het woord komt barst hij van de kritiek op de gereformeerde kerk, maar hij blijft desondanks tot de lidmaten van de kerk behoren. Hij uit z'n afkeer van het gedrag van sommige vakbondsbestuurders, die naar zijn opvatting te gemeenzaam met de vertegenwoordigers van het ondernemersdom omgaan. Even later blijkt dat ook hij met die vertegenwoordigers op voet van 'jij' en 'jou' verkeert. Hij weigert bij zekere gelegenheid een borrel van Rinse Zijlstra te accepteren ('Rinze' zegt hij tegen hem), maar geeft tegelijkertijd te kennen, dat op een ander tijdstip wel te zullen doen. Hij beschouwt — typisch vakbondsstandpunt — de cao-onderhandelingen als 'een spel'. Hij bekritiseert de PvdA, maar vooral omdat die naar zijn oordeel niet in staat blijkt om echte oppositie te voeren en omdat zij er blijk van geeft niet echt een 'progressieve regering' te willen vormen. Dat de vorming van zo'n regering in strijd is met of haaks staat op werkelijke maatschappelijke verandering, is iets wat hem of ontgaat of wat hij niet erkennen wil. En zo zouden we kunnen doorgaan.

Ergens beweert Schelling dat hij nooit of te nimmer dezelfde speech afsteekt, maar altijd spontaan voor de vuist weg spreekt. Elders — verderop in de tekst — verhaalt hij hoe hij een en dezelfde toespraak meer dan eens heeft gehouden en ook is er sprake van een rede die hij hield, maar die door een ander was geschreven. Nu is dit natuurlijk niet ons belangrijkste verwijt tegen het boek. In gesprekken zijn dat soort onzorgvuldigheden normaal, al nemen ze hier in het boek de vorm aan van een zichzelf op de borst kloppen. Maar de auteur had dergelijke plooien kunnen gladstrijken. Een willekeurige auteur, wel te verstaan, niet Herman Verbeek, die telkens weer van onzorgvuldigheid blijk geeft. Het meest krasse staaltje van zijn onzorgvuldigheid treft men op die plaats aan, waar hij de februaristaking van 1941 de spoorwegstaking noemt en derhalve gebeurtenissen die ruim drie-en-een-half jaar uit elkaar liggen door elkaar haspelt.

Om tot Cees Schelling terug te keren: het elfde hoofdstuk van het boek draagt tot titel 'Sake' en is, zoals men begrijpen zal, gewijd aan het konflikt tussen Schelling en zijn voorganger Sake van der Ploeg in 1973. Naar onze mening zou het vooral gewijd moeten zijn aan het konflikt tussen Sake en de arbeiders die lid waren van de voedingsbond (toen nog van het NVV). Maar dat is niet de gezichtshoek van waaruit Schelling de gebeurtenissen beschrijft. Het lijkt er soms wel op, maar dat komt menen wij doordat de belangen van de bond (van elke bond) het nu eenmaal vereisen om af en toe ook radikale taal te laten horen. En — het zij hier tussen haakjes opgemerkt — weinig vakbondsbestuurders in ons land waren zo geschikt om dat te doen als juis Cees Schelling.

Uit het aan Sake gewijde hoofdstuk blijkt — vaak slechts tussen de regels door — dat het tussen Sake en Schelling een pure machtsstrijd is geweest, een machtsstrijd die in het voordeel van Schelling beslist werd tijdens een debatvergadering in Heerenveen die ook door iemand van 'Daad en Gedachte' werd bijgewoond. Vandaar onze wetenschap dat er over die vergadering nog heel wat meer te vertellen valt dan in het boek door Schelling

wordt gedaan. Wat echter uit Schellings relaas wél blijkt: Sake wilde tijdens onderhandelingen over de cao van de zuivelarbeiders 'het mes van tafel' halen. Schelling was het daar niet mee eens, omdat hij dat een dolkstoot vond in de rug van de leden, die zich al voor staking hadden uitgesproken. Maar Schelling trok bij de stemming in het bestuur aan het kortste eind. Er kwam echter een soort van kompromis tot stand: het mes zou van tafel gaan, maar niet terstond en Schelling zou mogen bepalen wanneer. En daarmee verklaarde Schelling zich akkoord! Wat voor verschil dat maakte valt moeilijk uit te leggen en Schelling ziet dan ook van zo'n uitleg af.

Heeft het konflikt met wijlen Sake van der PLoeg ook maar iets te maken met de achterbakse en arbeidersvijandige houding van Sake? Dat valt moeilijk aan te nemen. Schelling verklaart tegenover Sake geen rancune te koesteren en tien jaar na het konflikt (Sake heeft dan in een andere functie weer herhaaldelijk van zijn minachting voor arbeiders getuigd) gaan Sake en Cees weer broederlijk met elkaar om. Ouwe vakbondsjongens onder elkaar, zo konkludeert men.

Hier en daar geeft Schelling blijk, zo niet van een roerende, maar van een opmerkelijke naïviteit. Dáár bijvoorbeeld waar hij beschrijft hoe een vertegenwoordiger van de werkgevers op een gegeven moment zijn (Schellings) vriendin voor een journaliste hield en haar toevertrouwde op welke wijze men het op het nippertje toch eens zou kunnen worden over een cao. Schelling ziet in het voorval een gelukkig toeval. Wij houden het erop dat de werkgeversvertegenwoordiger in kwestie — de vriendin voor een journaliste houdend — met opzet bepaalde dingen heeft gespuid, erop rekenend dat de journaliste dat aan Schelling zou overbrieven en dat die wetenschap Schelling alsnog tot wat kleine concessies zou bewegen. En ptecies zó is het gegaan. Schelling vertelt dat hij de concessies deed, maar hij beschrijft het op een manier alsof het z i j n succes en dat van zijn vriendin was. Je moet werkelijk vakbondsman zijn om zó tegen concessies aan te kijken.

We zouden de toch al uitgebreide opmerkingen over het aan Schelling gewijde boek gemakkelijk nog kunnen uitbreiden. Met een kritiek op zijn crisisverklaring, met een kritiek op bepaalde aspecten van zijn onmisbaar maatschappelijk idealisme. Met een verwijzing ook naar zijn bewondering voor Domela Nieuwenhuis enerzijds en met zijn aanvaarding van wat de sociaaldemokratische tegenstanders van Domela verkondigden. Waarom de laatsten dat deden en waarom Domela, gezien de verhoudingen van zijn tijd, een roepende in de woestijn bleef, dat onderzoekt Schelling niet. Zoals overal elders, gaat zijn beschouwing ook hier mank aan diepgang en historische analyse. Vandaar dat de lezing van dit boek een hoogst onbevredigend gevoel nalaat.

— o —

WAT IS DAT: EIGEN STEM LATEN HOREN?

Op 8 oktober j.l. organiseerde de FNV een grote vakbondsmanifestatie in Amsterdam, een manifestatie die bedoeld was als een protest tegen het beleid van het huidige kabinet. Luttele weken voor deze datum wijdde *Rode Morgen*, het eens in de vier weken verschijnende orgaan van een leninistische groepering, aandacht aan de komende protestmeeting. Het bewuste artikel had als kop: „De strijdbare arbeiders moeten op 8 oktober hun stem laten horen”.

Nu plagen arbeiders — strijdbaar of niet strijdbaar — lak te hebben aan hetgeen anderen vinden dat ze moeten doen. Wat of er gebeuren moet dat maken zij zélf wel uit.

Direktieven schieten bij hen gewoonlijk in het verkeerde keelgat. Dat is sinds jaar en dag zo, maar het schijnt tot leninistische organisaties of partijen nog altijd maar niet te zijn doorgedrongen.

Afgezien hiervan echter, hoe stelt *Rode Morgen* zich eigenlijk voor, dat arbeiders op 8 oktober hun stem zouden k u n n e n laten horen? Het blad doet net alsof het door de grote massa der FNV-leden wordt gelezen en geeft adviezen. Het schrijft: „Maak samen met actieve kollega's eigen oproepen voor je bedrijf. Spreek af om gezamenlijk naar Amsterdam te gaan met eigen spandoeken . . .”, enz.

Raadgevingen, die gemakkelijk verstrekt worden doch weinig van doen hebben met de realiteit? Niks hoor, zegt het blad. Onze adviezen zijn niet achter de schrijftafel bedacht. Ze sluiten aan bij de wijze waarop twee FNV-afdelingen gemeend hebben zich op de manifestatie te moeten voorbereiden. En vervolgens wordt dan in het artikel verteld, dat zowel in Rotterdam als in Terneuzen de leden ontevreden waren met hetgeen de overkoepelende centrale gemeend had aan voorbereidingen te moeten doen. Die onvrede had geresulteerd in respectievelijk een motie (Rotterdam) en een brief (Terneuzen) die ter kennis van het hoofdbestuur werden gebracht.

In de motie én in de brief werd er met zoveel woorden op gewezen dat bij de organisatie van de meeting de leden niet betrokken waren geweest. In beide stonden eisen opgesomd waarmee volgens de afzenders de organisatoren van de manifestatie onvoldoende of in het geheel geen rekening hadden gehouden. Over 'eigen spandoeken' werd niet gerept. In beide gevallen was er sprake van een schriftelijke kritiek op het hoofdbestuur waarmee dit onder druk werd gezet. Dat alles karakteriseerde *Rode Morgen* als „de manier waarop in vakbondsafdelingen de mobilisatie voor de lijn van klassenstrijd ter hand is genomen”. Het blad heeft kennelijk geen gebrek aan grote woorden. Met zijn kijk op de realiteit is het oneindig veel treuriger gesteld.

„Op de FNV-manifestatie van 8 oktober in Amsterdam zal het niet alleen kijken en luisteren worden naar Johan Stekelenburg”, zo luidde de eerste zin van het artikel in *Rode Morgen*. Het blad heeft volkomen gelijk gekregen. De menigte van maar liefst 100.000 heeft ook nog kunnen luisteren naar Karin Adelmund. Maar zo was het natuurlijk niet bedoeld. Er werd niet alleen gezegd, dat de arbeiders hun stem moesten laten horen, er werd aangekondigd dat ze dat ook z o u d e n doen. Alsof iets dergelijks bij dat soort manifestaties mogelijk is. Alsof 'eigen spandoeken' — gesteld dat sommige arbeiders zo naïef zouden zijn geweest om die mee te brengen — ook getolereerd zouden worden. En net alsof — gesteld dat ze wél zouden mogen zijn gedragen — iets dergelijks omschreven kan worden als 'het laten horen van een eigen stem'.

Heeft het leninistische blad er wel enig idee van op wat voor manier arbeiders hun 'eigen stem' laten horen? Nee, kennelijk niet. Het weet volstrekt niet wat of dat is, ofschoon Lenin — op wie men zich beroept — het wél wist toen hij bijvoorbeeld konstateerde, dat de Russische soldaten voor vrede waren omdat ze deserteerden van het front in de zomer van 1917. Ze zeggen niets, verklaarde hij, maar let op hun voeten, die hun huis-toe dragen.

Arbeiders kunnen bij manifestaties als de onderhavige, waarbij een massa stil staat te luisteren en de 'leiders' over de microfoon beschikken hun stem niet laten horen. Ze kunnen dat alleen bij akties van onderop, waarbij ze niet gemanipuleerd worden. Ze kunnen het veelal veel en veel beter door hun o p t r e d e n dan met hun mond.

Wie hun stem dezer dagen hebben laten horen? Niet zij die op het Museumplein in onze hoofdstad stonden. Wel bijvoorbeeld die arbeiders in Joegoslavië, die het parlement van een deelstaat binnendrongen en daar fris van de lever en zonder voorbereiding spontaan verkondigden wat of zij van het beleid van de over hen heersende partijpolitici dachten. Een 'eigen stem' lieten in 1953 ook de Oostduitse arbeiders horen toen ze voor de

regeringsgebouwen in de Leipzigerstrasse 'Weg met de spitsbaard' (bedoeld was Walter Ulbricht) riepen. Maar ze waren naar die Leipzigerstrasse dan ook niet door 'leiders' opgeroepen, noch door partijbonzen, noch door vakbondsbestuurders. En aan hen had geen enkel blad verteld wat of ze 'moesten' doen.

— o —

KOMT ER EEN NIEUWE STAKINGSAKTIE?

Het zich bezig houden met de vraag of er een nieuwe stakingsgolf komt (wat heet 'nieuwe' zeggen we dan) lijkt ons typisch iets voor intellectuelen, een soort van tijdverdrijf voor 'wetenschappers'. Dat we de vraag in kwestie als opschrift boven dit kleine stukje hebben geplaatst vindt zijn verklaring dan ook hierin, dat we ons een ogenblik willen bezig houden met een studie, waarop een zekere dr. Gerrit van Kooten in april j.l. aan de Rotterdamse Erasmus Universiteit is gepromoveerd. „Stakingen en stakers” luidt de titel van het bewuste proefschrift en het handelt over staken in Nederland tussen 1951 en 1981.

De vraag of er een nieuwe stakingsgolf op komst is beantwoordt onze wetenschapper ontkennend. Hij voorziet iets dergelijks niet, maar het lijdt volgens hem geen enkele twijfel of er zal in de naaste toekomst meer gestaakt worden dan in de afgelopen jaren. Waarop zijn 'zekerheid' is gebaseerd? Niet op een langs welke weg dan ook verkregen kennis van hetgeen er leeft onder de georganiseerde en ongeorganiseerde arbeiders, welke laatsten nog altijd de ruime meerderheid van de beroepsbevolking vormen ¹⁾. De wijsheden die dr. Van Kooten verkondigt heeft hij zich verworven door gebruik te maken van een 'wetenschappelijk model'.

Is dat op zichzelf naar onze mening al reden genoeg om de wenkbrauwen te fronsen, er bestaat daartoe des te meer aanleiding wanneer we van hem mogen vernemen, dat er in de jaren vijftig relatief weinig werd gestaakt en dat staken toen bovendien bij de wet verboden was. Waar haalt hij het vandaan vraag je je af.

Volgens officiële gegevens (die van het Centraal Bureau voor de Statistiek, die soms aanzienlijk afwijken van die welke door de ondernemersorganisaties worden verstrekt) waren er in de jaren '50 (1950 t/m 1959) 654 stakingen waarbij in totaal 754.000 arbeidsdagen verloren gingen. In de jaren '60 waren er in totaal 472 stakingen en daarbij gingen in totaal 178.520 arbeidsdagen verloren. Maar van die jaren '60 verklaart dr. Van Kooten dat er toen méér werd gestaakt dan in het tiental jaren daarvoor. Hij ziet althans een grotere bereidheid tot staken en hij konstateert dat in het begin van die periode het aantal stakers zowel als het aantal stakingen een maximum bereikt. Nu is het waar, dat er in 1960 en in 1963 meer stakingen waren dan in enig jaar tussen 1950 en 1959. Maar uit de zojuist vermelde cijfers blijkt, dat over de periode als geheel genomen n i e t van een toename van stakingen kan worden gesproken. En het 'maximum' waarover Van Kooten spreekt is er alleen maar wanneer men zich angstvallig tot de jaren '50 beperkt, niet terugblijkt naar de tweede helft van de jaren '40.

Van Kooten is er wel achter, dat er in tijden van hoogconjunctuur méér wordt gestaakt dan in perioden van laagconjunctuur of economische slaptes. Maar hij voegt daar

1) De organisatiegraad in Nederland bedraagt niet meer dan 30 pct. volgens de jongste gegevens van de vakbeweging.

aan toe: „Of mensen bereid zijn zich te laten mobiliseren hangt in sterke mate af van economische factoren; is de werkloosheid hoog dan is de afhankelijkheid groot en is er weinig enthousiasme zich tegen de werkgever te verzetten.” Hieruit blijkt dat Van Kooten bij iedere strijd tegen een bepaalde ondernemer of tegen het ondernemersdom een ‚manipulatie’ veronderstelt en vooropstelt. Van zelfstandige arbeidersstrijd, van spontane akties van onderop die door de zogenaamde ‚arbeidersorganisaties’ worden tegengewerkt of om zeep geholpen (indien het lukt) schijnt hij nog nooit te hebben gehoord.

Verwonderlijk is dat niet. Wie de menigvuldige vorm van klassenstrijd met behulp van ‚wiskundige modellen’ analyseert — als men het woord ‚analyseert’ hier al mag gebruiken — heeft uitsluitend oog voor getallen en derhalve voor de kwantiteit en hem ontgaat het ten enenmale, dat juist de ‚kwaliteit’, dat wil zeggen de diverse strijdvormen van het allergrootste belang zijn.

Uiteraard: het aantal stakingen, het aantal betrokken arbeiders en het aantal verloren arbeidsdagen zijn van betekenis. Maar van veel groter betekenis is het dat het aantal ‚wilde’ stakingen voortdurend toeneemt in verhouding tot het aantal officiële akties, dat het op een gegeven moment stabiel blijft, alsmede de vraag hoe of dit wel te verklaren valt.

Waarom zijn er langzaam-aan-akties, stakingen met of zonder bedrijfsbezettingen, wisselstakingen, langdurige stakingen of stakingen van niet langer dan 24 uur? Wat gaat er aan een staking vooraf, wat stellen de stakers zich voor, in hoeveel gevallen denken zij dat een andere en ‚betere’ vakbond hun belangen beter dienen zal dan de gegeven organisatie en wat zijn de konsekwenties van dat alles? Het zijn vragen waaraan Van Kooten niet of nauwelijks toekomt. Hij gaat tewerk op de manier van dr. Cijfer, een figuur uit een boek van Frederik van Eeden. Dr. Cijfer vond dat alles pas duidelijk werd als hij iets kon uitdrukken in getallen. Maar wat dr. Cijfer zelf duidelijk vond was allerm minst duidelijk voor anderen.

Zoals we al meedeelden, „Stakingen en stakers” heeft dr. Van Kooten zijn onderzoek als titel meegegeven. We hebben de indruk dat hij, voor wat de stakingen betreft, zich bij zijn gecijfer wel eens misrekend heeft en van wat stakers bezielt en beheerst maar weinig kaas heeft gegeten.

— o —

ZIJN ER DIVERSE VORMEN VAN TERREUR?

In het septembernummer van *Daad en Gedachte* heeft ‚Opmerker’ een paar kanttekeningen geplaatst bij de film ‚Danton’ van de Poolse regisseur Wajda. Aan het slot van zijn beschouwing schreef hij, dat Wajda bij zijn — terechte — aanklacht tegen de terreur geen onderscheid heeft gemaakt tussen ‚revolutionaire’ en ‚kontra-revolutionaire’ terreur. Een dergelijk onderscheid, zo betoogde hij, zou noodzakelijk zijn ‚voor een goed historisch begrip, ook als men beide vormen van terreur afwijst’. De desbetreffende opmerking heeft in de redactie aanleiding gegeven tot enige diskussie. Zij die daaraan deelnamen vroegen zich af of er in de historie wel zulk een duidelijk verschil tussen revolutionaire en kontra-revolutionaire terreur valt aan te wijzen. Het resultaat van die diskussie is geweest, dat de gehele redaktie — ‚Opmerker’ inclusief — van mening bleek, dat het in de bewuste filmrecensie gemaakte onderscheid bepaald niet tot ‚een goed historisch begrip’ bijdroeg indien een nadere precisering achterwege werd gelaten. Tijdens de diskussie werd zelfs de vraag gesteld, óf er wel diverse vormen van terreur bestaan. Wat hieronder volgt is een nadere uitwerking van de opvatting die in de diskussie werd ontwikkeld en die men kan zien als

de zienswijze van de hele redactie.

Toen 'Opmerker' van 'revolutionaire terreur' sprak, dacht hij aan de jakobijnse terreur ten tijde van de grote Franse revolutie van de achttiende eeuw. De terreur in het Rusland van Stalin karakteriseerde hij als 'kontra-revolutionaire terreur'. Maar zo simpel en duidelijk als deze twee voorbeelden op het eerste gezicht ook mogen schijnen, zo simpel zijn zij in werkelijkheid volstrekt niet.

Wat is de reden geweest voor 'Opmerkers' onderscheiding? Hij beschouwde de jakobijnse terreur, die begon in de eerste septemberdagen van 1793 en die duurde tot en met de val van Robespierre op de 9e Thermidor (27 juli) 1794, als een middel dat werd toegepast om de zege van de omwenteling te verzekeren, haar resultaten veilig te stellen. De terreur van Stalin beschouwde hij als 'kontra-revolutionair' omdat de revolutionaire bolsjewistische oude garde er het slachtoffer van werd. Hij zag het zo, dat twee eeuwen geleden in Frankrijk de guillotine verhinderde dat de feodale adel en zijn handlangers weer macht en invloed zouden krijgen, in de jaren '30 van deze eeuw de vuurpelotons van de GPOe er daarentegen voor zorgden, dat de voortgang van de revolutie werd gestuit. Maar met een dergelijke onderscheiding wordt de historische werkelijkheid verdoezeld. En die historische werkelijkheid is gekompliceerd.

Is het dan soms niet waar, dat de guillotine ervoor gezorgd heeft, dat de bourgeoisie inderdaad de vruchten van de burgerlijke omwenteling kon plukken? Jawel, maar het is slechts de halve waarheid. De valbijl hakte niet alleen maar de hoofden af van de koning en de koningin, niet alleen maar de hoofden van hertogen of baronnen, niet enkel die van de Girondijnen, die halverwege het maatschappelijke omwentelingsproces pas op de plaats wilden maken of — erger nog — een kompromis met de reactie wilden sluiten. Het schrikbewind van het jakobijnse *Comité de Salut Public* sleepte ook — en bepaald niet in de laatste plaats — diegenen op het schavot die verder wilden gaan dan de jakobijnse kopstukken zoals Robespierre en lieden van zijn slag. Nadat de Girondijnen en vervolgens Danton en zijn medestanders waren geëxecuteerd was het de beurt aan de Enragés en de Hébertisten, stromingen die allebei vurig de belangen verdedigden van de bezitlozen.

Heviger dan tegen hen die de revolutie in een kalmere bedding wensten te leiden, woedde de terreur tien maanden lang tegen hen die haar loop wilden versnellen. Dat waren zij, die onder 'vrijheid' wat anders verstonden dan de vrijheid van uitbuiting; die 'gelijkheid' anders opvatten dan als niet meer dan de formele gelijkheid voor de wet. Handwerkers en ambachtslieden waren het, die men als de voorlopers van de moderne lonarbeidersklasse kan zien. Dat de produktieve krachten destijds op geen stukken na ver genoeg ontwikkeld waren om hun revolutionair optreden met succes te bekronen betekent niet, dat hun optreden daarom minder revolutionair zou zijn. En tegen d a t onmiskenbaar revolutionair optreden van de onderste en armste lagen der toenmalige samenleving was de terreur gericht, die 'Opmerker' een 'revolutionaire terreur' noemde.

Betekent dit, dat de jakobijnse terreur als een 'kontra-revolutionaire terreur' moet worden beschouwd? Het antwoord luidt: ja én nee. We zeiden het reeds dat de zaak bepaald niet eenvoudig is. De historische werkelijkheid is zelden zwart of wit. De jakobijnse terreur kan men in zoverre een revolutionaire terreur noemen als zij werd uitgeoefend in het belang van die klasse die de draagster van de revolutie was; in zoverre als zij háár b u r g e r l i j k e omwenteling diende en er voor zorgde dat deze werkelijk in kapitalistische banen werd geleid. Voor zover deze terreur zich met volle scherppte tegen de bezitlozen keerde had zij uiteraard géén revolutionair karakter. Gezien vanuit het standpunt der burgerij was de jakobijnse terreur revolutionair, gezien vanuit het standpunt van de grote massa der bezitlozen was zij kontra-revolutionair. Het ligt voor de hand om hieraan de konklusie te verbinden, dat het weinig zinvol is om zonder meer onderscheid tussen de ene en de andere vorm van terreur te maken. Die konklusie dringt zich des te sterker op,

wanneer we thans de aandacht richten op de terreur in Rusland.

In zijn recensie van Wajda's film schreef 'Opmerker' dat een van onze dagbladen onlangs 'terecht' geconstateerd heeft dat de terreur van de Jakobijnen en de terreur van Stalin volstrekt niet met elkaar kunnen worden vergeleken. Aan dat woord 'terecht' valt niet te tornen. Maar er dient — wat 'Opmerker' naliet — wel te worden aangegeven om welke reden de terreur van de Jakobijnen niet met de terreur van Stalin kan worden vergeleken. Want wie van mening is, dat de jakobijnse terreur in Frankrijk tegen reaktionairen gericht was, maar die van Stalin daarentegen opruiming hield onder de oude bolsjewistische garde van 1917, die bevindt zich, zoals op grond van het voorafgaande moet worden vastgesteld, op glad ijs. Ook de jakobijnse terreur keerde zich tegen hen, die in de strijd tegen de adel en het oude regiem hun bloed hadden geofferd en de kastanjes uit het vuur hadden gehaald.

Het wezenlijke verschil tussen de terreur van anno 1793/94 en de terreur in Rusland anno 1934/37 is niet dáár te vinden waar 'Opmerker' het aanvankelijk heeft gezocht en het kan niet met termen als 'revolutionaire' en 'kontra-revolutionaire' terreur worden aangeduid. Het verschil zit hem hierin, dat de terreur onder Stalin een totaal andere functie heeft vervuld dan destijds die in Frankrijk. Dat wezenlijke verschil hangt samen met het tijdstip waarop de twee genoemde perioden van terreur een aanvang hebben genomen. In Frankrijk heeft de terreur gewoed terwijl het omwentelingsproces — dat eerst in oktober 1795 een einde neemt — nog in volle gang is. In Rusland daarentegen steekt Stalin's terreur de kop op lang nadat het revolutionaire proces is afgesloten. In Frankrijk zorgde de terreur ervoor dat de macht definitief uit handen van de adel overging in die van de bourgeoisie. In Rusland vormen tsaar, adel en kerk geen enkele bedreiging meer als de stalinistische terreur begint.

Alvorens daar nader bij stil te staan moet worden geconstateerd, dat er ook tijdens de revolutie in Rusland sprake is geweest van een terreur en wel van een terreur die in tal van opzichten wel met die van de Franse revolutie kan worden vergeleken. In tal van opzichten, niet in alle, omdat de Russische maatschappij-verhoudingen en in het bijzonder de klassenverhoudingen niet identiek waren met de Franse. Die terreur ten tijde van de Russische revolutie was die welke plaats vond onder Lenin en Felix Dzerzjinski, die het hoofd was van de Tsjeka. Deze terreur vertoont overeenkomst met de jakobijnse, omdat ook zij zowel gericht was tegen de witte kontra-revolutie als tegen degenen die verder wilden gaan dan de bolsjewiki, welke in de Russische burgerlijke revolutie een soortgelijke positie innamen als de Jakobijnen in de burgerlijke revolutie in Frankrijk. Gelijk de jakobijnse terreur was de terreur van de Tsjeka het middel waarmee het burgerlijke karakter van de omwenteling veilig werd gesteld. En om soortgelijke redenen als hierboven met betrekking tot de jakobijnse terreur genoemd, kan men ook de terreur van de Tsjeka zowel 'revolutionair' noemen als 'kontra-revolutionair', zoals bijvoorbeeld en niet zonder grond, gedaan is door Gregory Petrovich Maximoff ¹⁾.

Waarin de terreur onder Stalin zich onderscheidt van zowel de jakobijnse terreur als de terreur van de Tsjeka is niet dat zij gericht was tegen personen en groepen in de samenleving die in belangrijke mate tot de zegepraal van de revolutie hadden bijgedragen. Tegen die groepen immer keerden de Jakobijnen en de leninistische terreur zich eveneens. De terreur in het Rusland van de jaren '30 is de ijzeren vuist die de grote niet-proletarische delen van de Russische bevolking tot verproletarisering dwingt en alle frakties binnen de bolsjewistische partij die een ander optreden voorstaan uitschakelt door vernietiging. De terreur van Stalin is het begeleidingsverschijnsel van de oorspronkelijke akumulatie. Als men haar perse ergens mee wil vergelijken, dan met het gewelddadig optreden tegen de

1) In een boek dat als ondertitel 'De leninistische kontra-revolutie' kreeg.

agrarische bevolking in het Engeland van de 18e eeuw. Daar werden de bewoners van het platteland van huis en haard verdreven, omdat de opkomende textielindustrie behoefte had aan de percelen waarop zij gevestigd waren. Daar dienden de schapen te grazen die de wol moesten leveren. En de thuiswerkers en de kleine landbouwers dienden loonslaven te worden in de als paddestoelen uit de grond rijzende fabrieken.

Natuurlijk: in het veel grotere en minder ver ontwikkelde Rusland vereiste de nog maar kort geleden dank zij de revolutie pas goed op gang gekomen (staats)-kapitalistische ontwikkeling veel krasser maatregelen dan 't kapitalistische westen ooit had aanschouwd. Maar de f u n k t i e van Stalin's terreur komt overeen met de functie welke het geweld tegen de eigen bevolking of die in koloniale gebieden lang geleden in de zogenaamde beschaafde wereld heeft vervuld.

Het is naar de f u n k t i e dat de respektievelijke gebeurtenissen moeten worden onderscheiden. Niet naar de vorm. Naar de vorm stemmen de jakobijnse, de leninistische en de stalinistische terreur met elkaar overeen. De tegenstanders van Robespierre en de zijnen werden evenals de tegenstanders van Stalin met volstrekt valse aanklachten voor een tribunaal gesleept en gevonnist. En die tegenstanders waren zowel vijanden als vrienden van de omwenteling die hetzij nog aan de gang was, hetzij al sedert geruime tijd had gezegevierd. De vraag of er wel diverse v o r m e n van terreur zijn, dient ontkennend te worden beantwoord. Het klimaat dat de terreur schept is altijd een zelfde klimaat van angst en onzekerheid. Maar de functie van de ene terreur is niet die van de andere.

Waar tot dusver in de geschiedenis sprake is geweest van terreur, diende deze steeds ter oplossing van problemen die zich hetzij bij de komst van een nieuwe klassenmaatschappij, hetzij bij de verdere ontwikkeling daarvan voordeden. Op grond daarvan is het bepaald niet aannemelijk dat een p r o l e t a r i s c h e omwenteling, waaruit dan een k l a s s e n l o z e maatschappij geboren wordt, ook aan een terreur het aanzijn zal schenken. Als een arbeidersrevolutie zich met geweld verzet tegen het geweld van een eventuele kontra-revolutie, dan is dat iets geheel anders dan alle vormen van terreur die wij hier hebben besproken. Bij al d i e vormen van terreur waren de bezitlozen dan wel de politieke tegenstanders van de heersende machthebbers het voornaamste slachtoffer.

Er is voor hen die in de huidige samenleving tot de arbeidersklasse behoren, geen enkele reden waarom zij ten opzichte van de ene terreur een welwillender houding zouden dienen aan te nemen dan ten opzichte van een andere.

— o —

OVER DE HOUDING VAN DE ARBEIDERCKLASSE IN FRANKRIJK EN SPANJE IN DE JAREN '30

In Engeland verscheen dezer dagen in brochurevorm de herdruk van een opstel, dat een zekere Michael Seidman schreef voor het *Journal of Contemporary History* (Tijdschrift voor Hedendaagse Geschiedenis). De tekst gaat over een onderwerp, dat — aldus de auteur — ofwel volstrekt genegeerd is of wel sterk onderschat is door hen die zich hebben bezig gehouden met de geschiedenis van de arbeidersklasse en de arbeidersbeweging. En als hij het over deze historici heeft, dan bedoelt hij zowel de zogenaamde marxistische als de niet-marxistische. Het onderwerp in kwestie is: het al dan niet lijdelijk verzet tegen het werk en de werkomstandigheden.

Seidman schrijft: „Vele marxisten beschouwen de arbeidende klasse als een klasse die

zichzelf stap voor stap klasse-bewustzijn verwerft en dan op een gegeven moment als gevolg daarvan de produktiemiddelen wil onteigenen. Niet-marxistische geschiedvorsers zien de arbeiders als een groep, die zich hoe langer hoe meer aanpast bij de bestaande structuur van de samenleving en die eisen stelt die deze structuur niet aantasten. Noch de ene, noch de andere soort van onderzoekers houden voldoende rekening met een permanente houding van de arbeiders, die tot uiting komt in hun verzet tegen het werk en de werkomstandigheden. Die houding kan niet worden afgedaan met het woord 'primitief' en ze kan evenmin worden gekarakteriseerd als een voorbeeld van een 'verkeerd' bewustzijn."

Seidman zegt ook, dat een nadere beschouwing van dit verzet leert, dat de pretentie van de vakbeweging en van de politieke partijen van de zogenaamde linkerzijde, de pretentie namelijk dat zij de arbeidersklasse vertegenwoordigen, de nodige grond mist. Seidman baseert deze kritiek op een overvloedige reeks van feiten, die zich hebben voorgedaan in de tijd dat in Frankrijk het zogenaamde Volksfront aan de regering was en in Spanje — tussen 1936 en 1938 — de republiek zich verdedigde tegen Franco. Hij heeft die feiten opgediept uit Franse en Spaanse bronnen.

Ook toentertijd is er, zo laat Seidman zien, geen verandering gekomen in de houding die de arbeiders doorgaans aannemen wanneer ze worden aangespoord tot harder werken en tot het leveren van meer prestaties, ook al waren die aansporingen dan op dat moment afkomstig van 'kommunisten', 'socialisten' of 'anarcho-syndicalisten'. Het gevolg ervan was alleen maar dat er grote spanningen en tegenstellingen ontstonden tussen de arbeiders en de organisaties die beweerden dat ze de arbeiders vertegenwoordigden.

Met inbegrip van het notenapparaat beslaat het opstel van Seidman niet meer dan 28 bladzijden. Een dergelijke beperkte omvang laat uiteraard maar een betrekkelijk beperkt aantal bewijzen toe. Niettemin zijn die welke Seidman levert indrukwekkend en overtuigend. Zowel in Frankrijk als in Spanje faalden alle pogingen om de arbeiders harder te laten werken, om het even of men dat nu door propaganda dan wel door overreding zocht te bereiken. Opvoering van de produktie moest worden afgedwongen.

„Jammer voor de historicus”, schrijft Seidman, „kan het onafgebroken verzet van de werkenden tegen de opvoering van het arbeidstempo niet precies worden gemeten en beschreven. Arbeiders plegen de methoden die ze toepassen niet aan de grote klok te hangen. Maar waarmee we te doen hebben is klasseverzet, dat weliswaar het minst spectaculaire en 'onzichtbare' deel van de klassenstrijd vormt, maar dat misschien wel het belangrijkste, in ieder geval hoogst belangrijk is.”

Seidman betoogt, dat de opvatting volgens welke de arbeidersklasse zich een bepaalde vorm van 'klassebewustzijn' eigen zou maken, totaal verkeerd is en dat, indien men al van 'klassebewustzijn' wil spreken er in elk geval diverse vormen van 'klassebewustzijn' te onderscheiden vallen. Seidman, die het als z'n voornaamste taak beschouwd om zonder kommentaar de feiten te laten spreken, zegt het niet altijd regelrecht, maar laat er — tussen de regels door — toch geen twijfel over bestaan, dat het somtijds openlijk, somtijd lijdelijk verzet van de werkenden tegen datgene wat zogenaamd klassebewuste 'leiders' van hen verlangden allerm minst voorsproot uit wat zij — die 'leiders' — een 'gebrek aan klassebewustzijn' noemden. Integendeel, het was alleen maar een *a n d e r* bewustzijn waarmee die leiders werden gekonfronteerd. En toevallig was het het bewustzijn van de overgrote meerderheid van de arbeiders.

Waarvan, kan men vragen, was die meerderheid zich dan wel 'bewust'? Hiervan, zegt Seidman, dat „de maatschappelijke werkelijkheid waarin zij verkeerden en waarmee zij te maken hadden, een hun vijandige werkelijkheid was”. Anders gezegd: noch in het Frankrijk van het zogenaamde Volksfront, noch in het Spanje van de jaren '30 heersten er produktieverhoudingen die wezenlijk verschilden van het kapitalisme. Omtrent Frankrijk zal niemand dat willen tegenspreken. De 'Volksfront'-regering van Léon Blum heeft nooit te

kennen gegeven, dat ze de maatschappelijke verhoudingen wenste om te wentelen. Wat Spanje betreft liggen de dingen anders. De mythe dat daar — bijvoorbeeld in Catalonië of in Arragon — een begin zou zijn gemaakt met de omverwerping van het kapitalisme, is wijd en zijd verbreid. Het tegendeel blijkt eens te meer uit de voorbeelden van arbeidersverzet die Seidman geeft.

Dat er in Spanje in de jaren '30 g é é n socialistische maatschappijverhoudingen ontstonden, wordt overigens door Seidman niet nadrukkelijk gezegd. Hij laat, zoals we reeds opmerkten, de feiten spreken. Dat neemt niet weg, dat hij op een gegeven moment de Spaanse 'revolutionairen' karakteriseert als 'de nieuwe heersende klasse'. Het is een karakterisering waaraan eenvoudig ook niet te ontkomen valt in het licht van de door hem opgediepte feiten. Hieraan ontleent zijn opstel een even grote betekenis als aan zijn onomwonden kritiek op de bij 'links' gangbare opvattingen omtrent 'klassebewustzijn'. Van niet minder belang is zijn opmerking, dat de praktische houding van de arbeiders al het 'gezwets' over hun aanpassing aan de bestaande orde, grondig weerlegt.

We kunnen de lektuur van de nu als kleine brochure opnieuw verschenen tekst van harte aanbevelen. Wij hopen over niet al te lange tijd een Nederlandse vertaling te kunnen leveren.

— o —

ENIG IDEE WIE DIT ZOU KUNNEN ZIJN?

We beginnen met een citaat uit een autobiografie, dat als volgt luidt:

„Verzamel een willekeurig aantal willekeurige mensen om me heen en ik zal ze weten te leiden . . . Als er iemand is, die de kunst van het commanderen verstaat, dan ik wel. Dat is de rol die bij me past en het is een rol, die hoe langer hoe meer mijn persoonlijkheid, ja ook m'n uiterlijk heeft bepaald . . . ”

Enig idee wie dit gezegd heeft? Nee? Nog een citaat dan, uit wederom zijn autobiografie:

„Ik heb de volgende methode (om mensen te manipuleren — red. D&G) ontwikkeld: ik ga de zaal binnen waar de arbeiders zijn gezeten. Ik loop dan tussen de rijen door met ferme pas tot ik bij het voor mij bestemde podium kom. Daar keer ik me bruusk om en kijk de zaal met strakke blik aan. Enkele ogenblikken bewaar ik het stilzwijgen om de spanning op te voeren. Dan verklaar ik de vergadering voor oepend en vervolgens stel ik voor om gezamenlijk het volkslied te zingen . . . Daarna verzetten zij, die tien minuten voor het begin van de bijeenkomst nog van plan waren mij te bekritisseren, zich niet langer tegen wat ik heb besloten . . . ”

Al enig idee?

Welk volkslied er gezongen wordt?

Het Poolse.

Maar dan . . . Inderdaad, de man om wie het gaat heet Lech Walesa ¹⁾.

1) Zijn autobiografie is getiteld *Een weg van hoop*. De beide citaten staan in de Franse uitgave op blz. 221.